

РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано особливості реалізації експортної продукції вітчизняних підприємств олійно-жирової галузі. Визначено пріоритетні експортно-затримуючі чинники, врахування яких сприятиме забезпеченню стабільного експортного потенціалу олійно-жирових підприємств країни.

In the article the features of realization of export products of domestic enterprises are analyzed oily fatty industries. Certainly priority basic delays of export factors the account of which will be instrumental in providing of stable export potential oily fatty enterprises of country are determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення ефективного та збалансованого розвитку харчової промисловості – одне із головних завдань державної економічної політики, основною умовою для реалізації якого виступає не тільки задоволення потреб внутрішнього ринку, а й визначення відповідних можливостей формування потужного експортного потенціалу.

Особливої актуальності для країни набуває підтримка експортної продукції олійно-жирової галузі на світовому ринку. На сьогодні олійно-жировий комплекс – один із найважливіших у харчовій промисловості і посідає високі конкурентні позиції на експортних ринках.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням питань розвитку олійно-жирової галузі та її ефективності займалися такі вчені, як Л.М. Благодир, Г.В. Блакита, С.М. Кваша, В.В. Лазня, В.М. Шумейко, які зосереджують свою увагу на формуванні та функціонуванні ринку олійних культур, виробництві олійно-жирової продукції, розміщені підприємств цієї галузі.

Так, Л.М. Благодир пропонує виділяти дестабілізуючі фактори, які гальмують розвиток вітчизняного олійно-жирового комплексу; Г.В. Блакита пропонує практичні рекомендації щодо вдосконалення організаційно-економічних механізмів регулювання розвитку та розміщення олійно-жирового комплексу; С.М. Кваша досліджує конкурентоспроможність вітчизняної продукції і доводить необхідність розширення її експортної орієнтації, що може бути основним фактором економічного зростання як окремих галузей, так і економіки в цілому; В.В. Лазня пропонує створення єдиної служби моніторингу попиту і цін, що сприятиме забезпеченню ефективного експорту; В.М. Шумейко акцентує увагу на зовнішньому та внутрішньому розвитку олійно-жирової галузі за допомогою спеціальних важелів державного регулювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз зазначених наукових праць свідчить про те, що на сьогоднішній день необхідно розглянути деякі важливі аспекти розвитку олійно-жирової галузі. У досліджених працях залишається поза увагою питання можливості реалізації експортної продукції підприємств олійно-жирової галузі, яке потребує доцільного вивчення та вироблення конкретних шляхів виходу вітчизняної продукції на світові ринки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану реалізації експортної продукції підприємств олійно-жирової галузі та надання пропозицій щодо поліпшення експортної орієнтації підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні Україна є третім найбільшим виробником насіння соняшнику у світі (поступаючись Аргентині і Росії),

виробляючи щорічно близько 10-16% світового і 20-30% європейського обсягу та лідирує за обсягами експорту соняшникової олії, що експортуються до 56 країн світу [1, с.54]. Це свідчить, що олійно-жирова галузь (ОЖГ) є однією з найбільш розвинутих серед галузей агропромислового комплексу України. Так, загальний обсяг валового збору соняшнику перевищує 5300 тис. т., валовий збір ріпаку – 2200 тис. т., а сої – 762,2 тис. т. а це становить близько 10% загального світового збору. Цьому сприяють сприятливі природно-кліматичні умови, наявність родючих ґрунтів та низка законодавчих постанов.

Основним поштовхом до розбудови олійно-жирового комплексу слід вважати прийняття в 1999 році Закону України № 1033-XIV «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» [2], в якому розмір експортного мита на насіння соняшнику склав 23%, дещо зменшивши темпи нарощування експорту. В подальшому Законом України «Про внесення змін до деяких Законів України» від 21.06.2001 року № 2555-III експортне мито було скорочено з 23 % до 17%. Після вступу України до СОТ експортне мито на насіння соняшнику знизилось з 17% до 14%, а з 1 січня 2009 року країна знизила мито до 13%. Це привело до того, що Міністерство аграрної політики запропонувало парламенту до 1 вересня 2009 року скасувати експортне мито на соняшник за умови вивозу насіння безпосередньо товаровиробниками або їх закупівлі в аграріїв за цінами не нижче мінімальних. Проте, на сьогоднішній день ставиться питання щодо обнуління експортного вивізного мита на насіння соняшнику, яке й досі залишається відкритим.

Введення експортного мита на насіння олійних культур сприяло розвитку переробної галузі, збільшення надходжень до державного бюджету та відновленню довіри банків до кредитування олійно-жирових підприємств, адже мито стало гарантією повернення кредитів. У розвиток галузі було спрямовано інвестиції вітчизняних та іноземних інвесторів, що дали змогу відновити роботу заводів та побудувати нові. Крім того, активне фінансування інвестиційних проектів здійснюється міжнародними фінансово-кредитними установами, такими як: Європейський банк реконструкції і розвитку, «Raiffeisen Zentralbank Osterreich AG», банк «BNP Paribas» та інші.

В наш час виробництво олійно-жирової продукції здійснюється на 32 спеціалізованих підприємствах великої та середньої потужності, а також на спеціалізованих підприємствах малої потужності місцевого значення. У 2008 році на підприємствах великої та середньої потужності було вироблено 78% вітчизняного виробництва рослинних олій. Динаміка виробництва соняшникової олії найбільш потужними виробниками, що входять до Асоціації «Укроліяпром», за 2003-2008 рр. лідерами у виробництві соняшникової олії стали: ТОВ «Каргілл», що інвестував у створення і введення в дію власного заводу 50 млн. дол., ВАТ «Кіровоградолія» (м. Кіровоград), ЗАТ «Запоріжський ОЖК», ТОВ «Одеський ОЕЗ», ЗАТ «Пологівський ОЕЗ» та ЗАТ «Дніпропетровський ОЕЗ», інвестиції якого у виробництво складають 60-100 млн. дол. на рік та інші. Основними компаніями-експортерами насіння соняшнику з України у 2008/09 році були: «Нібулон», «Кернел-Трейд», «Серна», «Рамбурс», «Топфер», а компаніями-експортерами олії – «Каргілл», «Олсідз-Україна» (ВАТ «Кіровоградолія»), «Кернел-Трейд» (ЗАТ «Полтавський ОЕЗ», ЗАТ «Приколотнянський ОЕЗ», ВАТ «Вовчанський ОЕЗ»), «Сантрейд» (ЗАТ «Дніпропетровський ОЕЗ»), ЗАТ «Пологівський ОЕЗ», ПГ «Віюл» (ЗАТ «Вінницький ОЖК», ВАТ «Чернівецький ОЖК») [3].

Зберігається сприятлива тенденція у впровадженні та переробці олійних культур і в останні роки. Так, за даними Держкомстату України соняшник урожаю 2008/09 року було зібрано з площі 4160 тис. га, при врожайності 13,0 ц/га валовий збір склав 5300 тис. т. проти 4174 тис. т. урожаю 2007/08 року або на 1,126 тис. т. більше. Валовий збір ріпаку та сої також збільшився на 1,147 тис. т. та 40,5 тис. т. відповідно. Це свідчить про те, що значно зросла посівна площа олійних культур та їх врожайність. Внутрішнє використання соняшнику та ріпаку у порівнянні з 2007/08 роком збільшилось на 1,102 тис. т. та 246,6 тис. т., а сої знизилось на 164,5 тис. т. Це пов'язано з експортом сої в країни ЄС з

метою збільшення валютного надходження (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників виробництва
та використання олійних культур за роками (за даними Держкомстату України)

Показники	Роки					
	1998/99	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09
Посівна площа, тис. га						
- соняшник	2531	3650	4250	4550	4170	4160
- ріпак	-	202	405	556	1145	1400
- соя	31,2	422	728	748	665	600
Валовий збір, тис. т.						
- соняшник	2261	3050	4706	5324,3	4174	5300
- ріпак	-	135,3	284,7	605,7	1053	2200
- соя	35,6	295,2	616	889,6	721,7	762,2
Врожайність, ц/га						
- соняшник	9,3	8,9	12,8	13,6	12,2	13,0
- ріпак	-	12,7	13,7	15,7	13,1	13,7
- соя	11,4	12,2	14,1	12,4	12,4	14,0
Внутрішнє використання, тис. т.						
- соняшник	1352,5	3038,6	4486,2	4988,1	4098,4	5200
- ріпак	-	54,2	97,7	119	53,4	300
- соя	-	259,8	390	473,3	526,7	362,2

Сезон переробки соняшнику, урожаю 2008 року, характеризувався зростанням виробництва соняшникової олії та збільшенням її експорту. Вітчизняне виробництво олії соняшникової у 2008/09 році склало близько 2,51 млн. т., що на 43,4% більше проти попереднього року, її експорт досяг 2,1 млн. т., що перевищило рівень попереднього року на 0,2 млн. т., на суму 1575,5 млн. дол. Фактична експортна ціна однієї тонни олії соняшникової у 2008/09 році в середньому складала 750,3 дол./т. проти 1289,2 дол./т. у 2007/08, тобто знизилась у 1,7 рази. У січні – серпні 2009 року експортовано 1509,35 тис. т. на суму 1023,31 млн. дол. проти 749,5 тис. т. на суму 1064,96 млн. дол. Ціна 1 тонни експортованої олії соняшникової за 8 місяців 2009 року складала 677,98 дол./т. проти 1420,9 дол./т. у 2008 році, тобто зменшилась у 2,1 рази. Слід зазначити, що значну частку експорту олійно-жирової продукції контролюють компанії з іноземним капіталом. Вони орієнтуються на виробництво та експорт нерафінованої олії, яка є сировиною для олійно-жирової галузі зарубіжних країн. У структурі експорту на неї припадає 70%, тоді як готова рафінована продукція займає тільки 30%.

Найбільш затребувана з олійних культур залишається соняшник, експорт насіння якого у порівнянні з 1998/99 роком зменшився з 908, тис. т. до 100 тис. т. у 2008/09 році, в той час, як експорт ріпаку суттєво зріс від 81,1 тис. т. у 2004/05 році до 1900 тис. т. у 2008/09. Експорт сої носить хвилястий характер, з найбільшою кількістю у 2006/07 році (рис. 1).

Експорт насіння соняшнику з України здійснюється, головним чином, до країн ЄС (понад 46,2% від обсягів загального експорту цієї культури), а також до Пакистану – 30,9%, Туреччини – 9,8%, Грузії – 5,5% та в інші країни – 7,6% (рис. 2).

Світова продовольча криза викликала величезний попит на українську соняшникову олію, що призвело до її значного дорожчання як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку. Тому у березні 2009 року постановою Уряду було обмежено експорт олії, а експортери з 22 березня по 30 червня цього ж року одержали право поставити на зовнішні ринки тільки 300 тис. т продукту.

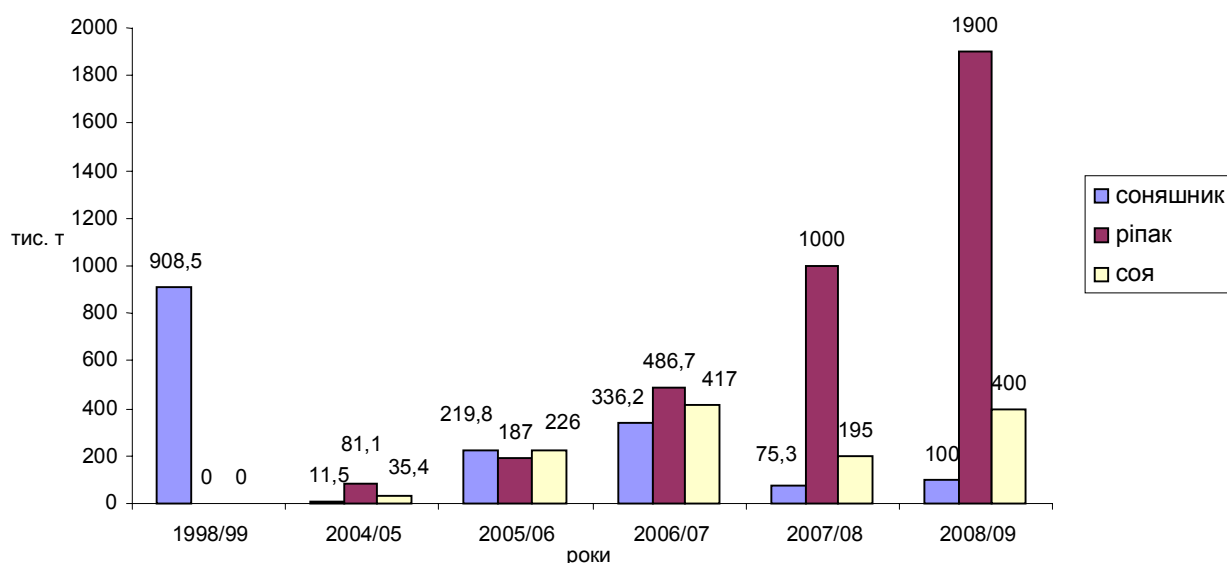

Рис. 1. Експорт олійних культур України [4]

Цей обсяг виявився набагато нижчим за потенціал України. Наприклад, за даними агентства „АПК-Інформ”, у січні 2008 р. наша країна експортувала 115 тис. т соняшникової олії, а в грудні 2007 р. – близько 195 тис. т [5, с.112]. Увівши квотування та ліцензування, чиновники сподівались значно збільшити пропозицію олії на внутрішньому ринку, тим самим забезпечивши зниження цін. Однак цього не сталося, оскільки більшість підприємств галузі зупинили свою роботу. Тимчасова заборона на вивезення олії до Європи ускладнила ситуацію. За інформацією асоціації „Укроліяпром”, за квітень – травень 2008 р. наша країна експортувала лише 68,6 тис. т олії. Наприкінці травня Президент України призупинив дію урядової постанови і стан почав змінюватись. Підприємствам вдалося досягти високих результатів діяльності у 2008/09 році, адже експортовано соняшникової олії 2100 тис. т (рис. 3). Тенденція збільшення експорту даного продукту зберігається.

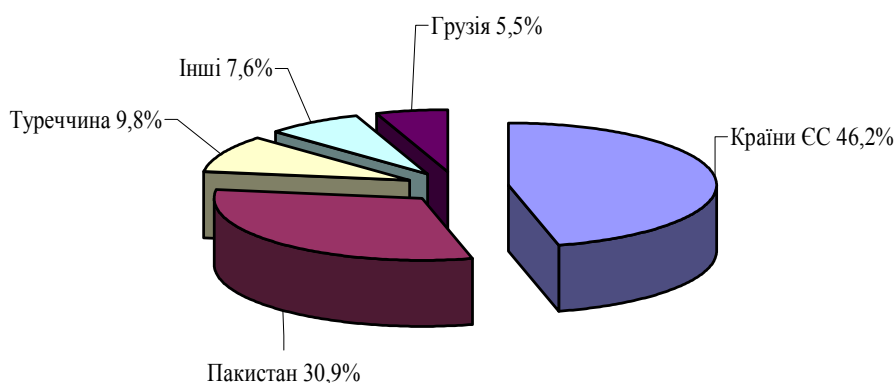

Рис. 2. Експорт насіння соняшнику до зарубіжних країн [3]

У сучасних умовах експорт олійно-жирової продукції нашої країни суттєво перевищує її імпорт, однак, Україна не позбулася імпортової залежності, вона перетворилася на помітного імпортера пальмової олії, яка використовується в маргариновому виробництві. Кожного року до нас завозять більше 100 тис. тонн цього продукту. Звичайно, вона майже в півтора рази дешевша за соняшкову, тому пальмову олію економічно вигідно

використовувати для промислової переробки.

Найбільшими імпортерами нерафінованої олії у 2008/09 році стали: Індія – 25% від обсягів загального експорту з України, на другому місці – Туреччина – 13%, на третьому – Єгипет – 8,3%. Серед країн ЄС переважають: Франція – 5,7%, Італія – 5,2%, Нідерланди – 4,6%, Іспанія – 4,5%. Розглядаючи показники імпорту продукції в Україну, необхідно зауважити, що вона, доповнює вітчизняний асортимент, не є конкурентом вітчизняним підприємствам-виробникам.

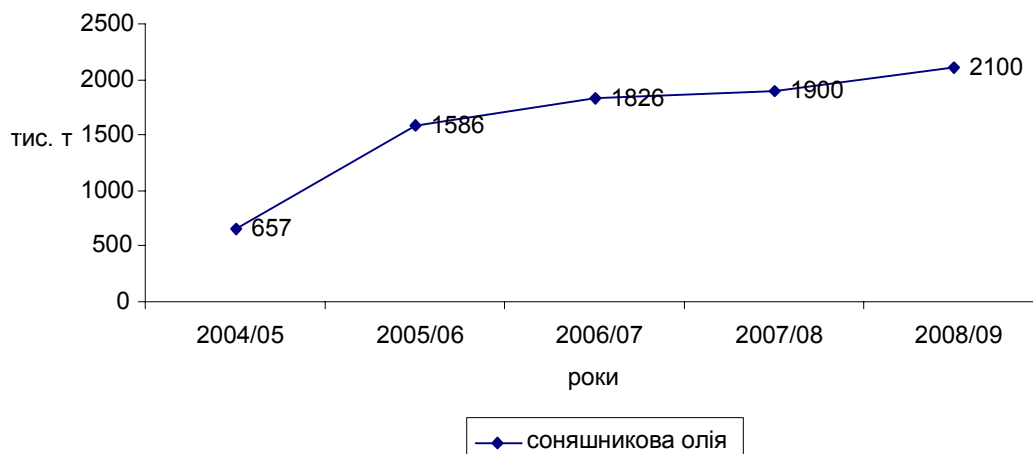

Рис.3. Експорт олії соняшникової за 2004/05 – 2008/09 рр. [5, с.107-114]

Незважаючи на те, що українські олійно-жирові підприємства мають змогу для подальшого розширення на зовнішніх ринках, існують деякі чинники, які ускладнюють цей процес. До них доцільно віднести:

1. Низький рівень технічного оснащення галузі. На сьогоднішній день не випускаються деяке обладнання для підприємств олійно-жирової галузі і, як наслідок, вітчизняні підприємства повинні купувати його за кордоном.

2. Відшкодування податку на додану вартість (ПДВ). Підприємства, які імпортують продукцію мають фінансові труднощі, що виникають у зв'язку з затримками із відшкодуванням ПДВ при експорті виготовленої продукції. Станом на 01.09.2009 року заборгованість перед експортерами олії перевищує 600 млн. грн., що може негативно вплинути на формування закупівельних цін на насіння соняшника у період його масового збирання. Замість віднаходження цих заборгованих коштів Кабінет міністрів України затверджує постанову №1001 від 23 вересня 2009 р. про внесення змін до постанови КМУ №86 від 4 лютого 2009 р. (Постанова №86 «Про затвердження Порядку придбання у 2009 році суб'єктами господарювання (експортерами зерна) зерна з державного інтервенційного фонду») [2]. Згідно з нею, схема відшкодування ПДВ зерном з державного продовольчого резерву Аграрного фонду, затверджена для експортерів зерна в лютому 2009 р., поширюється на експортерів пшеничного і житнього борошна, спирту і соняшникової олії. Також ПДВ тепер може відшкодуватися не тільки зерном й пшеничним і житнім борошном. За умов відсутності коштів на компенсацію експортного ПДВ ідея заміни грошей сировиною (зерном або борошном) виглядає непоганою, та це вигідно тільки для зернотейдерів.

3. Проблема якості продукції. Продукція олійно-жирової галузі України експортується до багатьох країн світу де користується великим попитом. Але все більше споживачів розвинених країн турбуються про якісне харчування. У 2008 р. виникла складна ситуація: через виявлення в українській соняшниковій олії сторонніх домішок була накладена тимчасова заборона на її ввезення на ринки Європейського Союзу, у зв'язку з чим українські оператори ринку зазнали величезних втрат. Україні довелося погодитись на більш

жорсткі умови сертифікації, введення подвійного контролю якості – на території постачальника й отримувача продукції.

4. Слабкий науковий потенціал. Розвиток олійно-жирових підприємств повинен спиратися на розробку та застосування у виробництві високоефективних інноваційних технологічних процесів, які дозволяють випускати конкурентоспроможну продукцію.

5. Недостатній розвиток інноваційної діяльності. Нестача власних оборотних коштів, недосконалість законодавчої бази, слабка фінансова підтримка держави стримують інноваційну діяльність підприємств олійно-жирової галузі.

Для подолання вищевказаних негативних факторів, які впливають на експортну орієнтацію підприємств ОЖГ та розширення їх на зовнішніх ринках, необхідно втручання держави, яка дасть змогу значно підвищити рівень інноваційної активності підприємств; вирішити проблеми з відшкодування ПДВ, шляхом прийняття відповідних законів; прискорити процес оновлення виробництва, завдяки залученню інвестицій задля використання вітчизняних передових технологій; підвищити конкурентоспроможність продукції даної галузі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; задовольнити потреби населення у якісній та безпечній продукції.

Висновки і перспективи подальших розробок. Олійно-жирова промисловість – провідна галузь України серед експортерів продукції. Достатня забезпеченість сировиною і збільшення виробничих потужностей дозволили підприємствам олійно-жирової галузі збільшити кількість готової продукції і зберігати доволі високі місця на зовнішньому ринку. Однак, аналіз реалізації експортної продукції олійно-жирової галузі та дослідження сучасної законодавчої бази в країні дозволили виділити експортозатримуючі чинники, врахування яких сприятиме покращенню ситуації у розглянутій сфері діяльності при суттєвих можливостях розвитку ОЖГ.

В країні досі не задіяні механізми підтримки інноваційної діяльності на її підприємствах. Інноваційний розвиток може бути реалізований завдяки технологічному оновленню та використанню нових прогресивних технологій, розроблених вітчизняними фахівцями, тому одним із головних завдань держави в реалізації інноваційної діяльності на підприємствах олійно-жирової галузі має бути розвиток галузевої науки і освіти та вдосконалення нормативно-правової бази, яка б вирішила питання стосовно відшкодуванням ПДВ при експорті виготовленої продукції.

Також необхідно дотримуватись введення нових вимог сертифікації, введення подвійного контролю якості експортної продукції, що сприятиме не стільки підвищенню якості вітчизняної олії, скільки відновленню довіри до нашого продукту з боку закордонних споживачів. Все це сприятиме забезпеченню стабільного експортного потенціалу олійно-жирових підприємств країни.

Література

1. Благодир Л. М. Забезпечення експортної орієнтації підприємств олійно-жирового комплексу України / Л. М. Благодир // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 52–60.
2. Законодавча база Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Основні тенденції та характеристики олійного ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pryss.org/2009/09/25/osnovni-tendencii-ta-karakteristiki-olijnogo-rinku-ukraini>.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Солошонок А. Л. Результати діяльності олійно-жирового комплексу України / А. Л. Солошонок // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2008. – № 11. – С. 107–114.